

Janowiecki „dom życia”

To nie paradoks, ale tak właśnie, „domem życia” nazywają Żydzi kirkut - miejsce pochówku swoich zmarłych. Ale nie tylko ludzi. Było to także miejsce pochówku zniszczonych zwojów Tory, czy innych świętych ksiąg chowanych w ziemi z całym obrzędem należnym zmarłemu. Czy również zmartwychwstaniu?

Kiedy drugi z autorów zbierał i opracowywał przez cztery lata materiały do „Historii Żydów kazimierskich”¹⁻³, zwracał uwagę także na zachowane strzępy informacji o kahale janowieckim, liczebnie skromniejszym, ale z wcześniej pobudowaną synagogę, uznawaną za najstarszą i najpiękniejszą w Polsce⁴. Jeśli przypuszczenie o czasie osiedlenia się Żydów w Kazimierzu Dolnym są słuszne¹⁻³, a sugestia o przeprowadzeniu się ich stąd właśnie do Janowca prawdziwa⁴, to rzeczywiście data ukończenia budowy synagogi janowieckiej w 1387 r. jest realniejsza, niż przyjmowana przez innych autorów⁵⁻⁷, o równo dwieście lat później. To niby po co w 1504 r. ręcznie przepisywano "dla synagogi" Torę⁴, skoro jej jeszcze przez 87 lat nie było. Czyżby jak w Kazimierzu wcześniej istniał inny dom modlitwy?

Prawdopodobnie janowiecki kirkut położony na wschodnim skraju miejscowości był równie leciwy, jeśli nie starszy od janowieckiej bożnicy, ale pozostało po nim jedynie puste miejsce. W ogóle ilość i jakość śladów pobytu Żydów w Janowcu jest bardzo nikła w porównaniu z Kazimierzem. W tym ostatnim widoczne są resztki zabudowy w rejonie Małego Rynku oraz dalej położone wille rodzin Lewensztajnow, Fajersztajnow, Brombergów i in. Zostały też ruiny synagogi, którą po wojnie odbudowano. Najważniejsze ślady pozostały jednak w literaturze, w malarstwie, a także w obyczajach i w interesującej kuchni, specyficznej dla tego regionu.

Po Żydach janowieckich parających się przez ostatnie 300 lat rolnictwem, podobnie jak chrześcijańscy mieszkańcy miasteczka, „klepiących” przysłowiową biedę, nie pozostało żadnych śladów. Dopiero niedawno Towarzystwo Przyjaciół Janowca nad Wisłą rozpoczęło intensywne poszukiwania macew z kirkuta i innych obiektów ukrytych w ziemi, a czasami nieświadomie używanych przez mieszkańców np. do ostrzenia noży, siekier itp. Co prawda apel Towarzystwa o

zwrot, czy o poinformowanie o posiadaniu jakichś przedmiotów pozostał na razie bez echa, to jednak udało się pierwszemu z autorów niniejszego tekstu odszukać, a częściowo pozyskać⁷ fragmentów macew. Największa posiada wymiary nie przekraczające 75 cm wysokości i tyleż szerokości. Na ogół są one jednak znacznie mniejsze.

Rarytasem kolekcji jest fragment płyty wykonanej z wapiennej opoki z częścią hebrajskiego napisu i o wypukłej ornamentacji. Być może należy ona do kogoś ubogiego, którego rodziny nie było stać na płytę z piaskowca, surowca najczęściej stosowanego w ostatnich dwóch stuleciach. Ale jak wykazano wcześniej¹ płyty z opoki są starsze od piaskowcowych. Warunki atmosferyczne niszczyły szybko nasiąkliwy, nietrwały materiał. Dlatego macewy te są rzadkością. W Kazimierzu Dolnym nie znaleziono ani jednej, mimo pokaźnej liczby płyt na kirkucie-pomniku w Czerniawach.

Spośród macew janowieckich dwie należą niewątpliwie do kobiet, o czym świadczy rysunek wklęsły świecznika trójramiennego z dogasającymi świecami i podobny motyw, ale wypukły, na płycie z prawej strony. Zarys zasłony w obydwu macewach stanowi element chrześcijański w sepulkralnej sztuce żydowskiej. Niektóre z płyt nagrobnych noszą ślady polichromii.

Innym znaleziskiem dokonany w czasie robót fundamentowych jest pojedynczy świecznik wykonany z mosiądzu, o masywnej sylwetce, odkopany na posesji pp. Jaroszyńskich. Z terenu dawnej żydowskiej części miasteczka pochodzą odkopane tam cztery srebrne kieliszki, ze śladami złocenia wewnątrz, o wysmukłej sylwetce i dobrych proporcjach. Wykopano też metalowy (srebrny?) „kuszyk” - maleńki kieliszeczek w kształcie napałka. Służący zwykle do zapijania pejsachówką lub spirytusem udanej transakcji handlowej lub godzenia zwaśnionych.

W 1996 r. Towarzystwo Przyjaciół Janowca n. Wisłą wystąpiło z inicjatywą postawienia na dawnym kirkucie skromnego pomnika dla utrwalenia pamięci żydowskich obywateli miasteczka wymordowanych przez hitlerowców. Pierwszy, ciekawy w pomysł, lecz kosztowny w realizacji projekt opracował inż. arch. Tadeusz Augustynek⁵. Nie było wówczas jeszcze wspomnianych fragmentów macew, które mogły być w takim projekcie wykorzystane.

Autorzy pragną przedstawić pod dyskusję trzy inne, łatwiejsze w realizacji wersje pomnika, możliwe do wykonania sposobem gospodarczym. Dwie z nich bazują na koncepcji kopca ziemnego z cementowymi ramionami gwiazdy Dawida, w które wmontowano fragmenty macew piaskowcowych oraz tablicy okolicznościowej np. z tekstem Piotra Motywieckiego:

Trzykrotni

umarli kirkuta:

śmiercią,

rozbitym nagrobkiem,

zapomnieniem.

Trzecia propozycja to obelisk bądź stromy „kopiec” wymurowany z głazów narzutowych bądź opoki czy kwarcytu z wmurowanymi wśród nich fragmentami macew i tablicy. Projekt zapewne pracochłonnejszy i bardziej kosztowny od poprzednio omówionych.

W zakończeniu autorzy w imieniu Towarzystwa pragną wyrazić serdeczne podziękowania mieszkańcom Janowca za przekazanie omówionych judaików, w szczególności panom: Henrykowi Dębickiemu, Bronisławowi Dybalskiemu, Filipowi i Krzysztofowi Szkłowskiemu. Apelujemy także o informacje o nowych znaleziskach i przekazanie opinii na temat przedstawionych projektów pomnika.

1 Sas-Jaworski A., *Dzieje Żydów kazimierskich. History of the Jews in Kazimierz on the Vistula*. SUBDAN, Warszawa 1997.

2 Jaworski A., *Dzieje i kultura Żydów kazimierskich. Teka Puławska*. Puławy 1989, s. 27-40.

3 Jaworski A., Strykowski B., *Żydzi kazimierscy - dzieje, kultura i kuchnia*. Tow. Przyj. Kazimierza Doln., Kazimierz Dolny 1989.

4 Chrzanowski W., *Przewodnik po Janowcu*. Warszawa 1930. Reprint 1998. Tow. Przyj. Janowca n. Wisłą, Janowiec.

5 Kwasek L., *Pomnik na dawnym cmentarzu żydowskim w Janowcu*, *Notatnik Janowiecki* Nr (2) 2/96, s. 18-19.

6 Piątkowski S., *Żydzi w Janowcu i okolicach w XIX wieku*. *Notatnik Janowiecki* Nr (1) 1/96, s. 39-40.

7 Pawłowski A., *Janowiec nad Wisłą. Z cyklu Perły nad Wisłą* (2), Lublin 1998.